

SANITAT Y CULTURA DE JOHAN I

SANITAT

Era de mena malaltic, ja que, llevat de les freqüents indisposicions gastrointestinals més o manco intenses que li produhien la bona taula, sofria invasions de paludisme, que molt li sovintejaven, y, entre altres manifestacions artrítiques, sofria algun atach de còlich nefrítich, com els que tingué a Aragó y a Martorell, tractantli aquest últim En Guillèm Thomàs, a qui ell, de primer entuvi, no titula ni mestre, ni metge, ni fisicià, sinó *domèstich nostre*, y que, en realitat, era un intrús, un home vehí d'aquella vila, qui devia tenir fama, y el qui, cridat a l'espona del Príncep, li receptà una medicina que, segons la Duquessa, se cregueren qu'era aygua. Lo dit es que l'atach s'esvahí després de presa la medicina, y aquell èxit del irreflexiu *post hoc ergo propter hoc*, qu'ha estada l'alma mater del curanderisme, y que també sovinteja en l'exercici legal de la Medicina, li valgué ésser cridat a la Cort de Castella per a visitar el Rey, ahont ja s'hi presenta ab lo títol que li dóna 'l Primogènit de *fisigo nuestro*, car ja l'anomena mestre Guillèm Thomàs, físich de casa del Duch (1663-50 g.):

«Rey hermano caro : Sabet que recebimos vuestra carta en la qual nos rogavades que vos embiassemos el fisigo nuestro de Martorell qui nos garació del mal delas yjades (ronyons) porque dezides que de algun tiempo acá sofrides este mal deque havemos desplacer grand e de todo enoyo que vos hayades. Otrossí nos embiastes a rogar que vos embiassemos una sortilla semblant daquela otra que vos embiemos por esta razon. On caro hermano nos por complazer avos e acorrer a vuestra necessitat vos embia-

mos luego el dito fisigo ensemble con el fiel secretario nuestro Pedro de beviure el qual por otros aferes muy necessarios, a vos trametemos e por el dito nuestro Secretario vos embiamos duas delas ditas sortillas e ell vos informará en qual manera les havedes atrayer. El dito fisigo fiamos en Dios que vos dará remedio e la dolencia que sofrides e havemos le mandado que lo faga con aquella mayor diligencia que faria por nuestra persona, mas es menester que tengades el regimiento que vos ell dirá e con tanto no dudamos que luego non de hayades buen remedio con la ayuda de dios...» (1663-49 g.).

L'haver cridat a Castella En Thomàs de Martorell, era degut a una lletra que Johan escrigué a sa germana, la Reyna de Castella, per a que li retornés la llevadora Na Bonanada, qui havia anat a ella per a assistirla; en aquesta lletra, li diu el Primogènit a sa germana : «*E como havamos entendido quel dito Rey vuestro marido se ha sentido empecamiento de mal de piedra, vos significamos, Reyna cara hermana, que nos ende buvimos tiempo ha. E que j. fisigo nuestro, el qual siegue la nuestra Cort, nos fitzo tal metzina que ha seys anyos o mas que grado adios nonde sentimos nada. E do el davant dito Rey lo haya menester e lo guiera haver, nos gelo enviaremos volenterosos cada quende havamos su ardit...*» (1660-85).

No se pas l'acció paliativa que pogué exercir En Thomàs, però lo cert es que'l Rey castellà tingué sis anys després altre accés «*del mal de la piedra del qual melloramiento hemos habido muy grant plazér e consolacion e nos ha desplazido muyto el periglo en quende fuestes*». No obstant, malgrat la milloria, li tramet «*del balsamo que queredes*» «*e assí mismo j. buen fisigo e aquellas cosas que sabemos que vos poran complir e proveytar para la dolencia sobredita*» (1751-84 g.).

Un any y mig després del primer còlich que li tractà En Guillèm Thomàs, Johan I té un altre atach a Gerona, y demana que li portin En Guillèm Thomàs, sia d'allà hont sia (1744-1). No se sab si hi anà, però a les vintiquatre hores, «*al començament del toch de vespres*», el càlcul dexava l'ureter y 'l malalt, sense dolor, tenintse per ben guarit, menjava ab covinent sabor y dormia bé, y als tres dies menjava de les viandes acostumades, axí com solia fer en temps de perfecta sanitat (1744-4). L'any següent, no sé si per tractament o per profilaxis, vol

que'l vegi un metge qu'en Cort de Roma té nomenada per a guarir mal de ronyons (1744-127), y, de passada, també envià a cercar un especiaire qui sab fer sucre.

Deu ésser per a tractar aquesta litiasis, que sollicita del bisbe de Valencia pedres de les que's fan en les vexigues dels porchs senglars (1743-128).

De tant en tant l'agreuja algun refredat, com lo que descriu trobantse de viatge en l'hostal de la Belladona, en lo camí de Gerona a Hostalrich : viatge qu'emprengué contra voluntat dels metges; y gràcies a les grans pluges y fredors, axí com si fos en febrer, s'empitxorà, y, al arribar a Hostalrich, «haguem tant de cadarn que mes non podiem portar e anit haguem j. poch de escalfament ab gran suhor e adés a ora de vespres que aquell accident nos fou passat, venguem nosen a Sent Celoni» (1659-29). L'ha tant *adobat* aquest cadarn, diu en to sornaguer a En Johan Janer, «que be no podem menjar mig blanch de una polla», y fineix la lletra manantli que li porti una capça de *diagragant e sucre condellat* (candit) *bo e fi* (íd., íd.).

Altres vegades sofria «accident de flux de ventre», sense «escalfament de febre ne altre gran enuig», deguts probablement a indigestions (1251-34). Altra vegada, «per l'accident que sabets que haguem a Gerona sentim nos tot hujadaç» (1657-57 g.).

Emprò la malaltia seriosa y greu que sofrí fou al començament del seu regnat.

Feya poch qu'havía heredada la corona del seu pare, y tot just restablert de la malaltia qui li privà de trobarse a l'espona del llit de mort de Pere III, quan li sobrevingué, com descriu la Reyna als embaxadors en Cort de Roma a Avinyó, «fort greu accident de sincopi, per lo qual perdé la paraula e li refredaren fortment les extremitats e vench en article de mort e tro a ora de miga nuyt estech fortment abatut, mas ladonchs o après alcun poch, per gracia de nostre senyor Deu, pres millorament en lo qual perseverá tro lendemá, ço es, ir que fo diluns après mig jorn. E en aquella hora vench li altre fort accident per lo qual se agreujá entant que tot hom romás guaix desesperat dela sua vida e eren de opinió que ir, o en la nuyt prop passada, ell degué

finar sos dies, de que tots los de la Cort e delà Ciutat foren greument torbats, monstrants be lur naturalesa e sencera afecció e singularment ne vinguesem nos en turbació e tribulació transcendent, com ne haguessem e hajam singulars raons. E ladonchs lo dit senyor, molt solemnement e devota, combregá e reebé lo cors de Jesuchrist. Mas après, obrant la gracia divinal, ala qual era e es tot nostre recurs, lo dit senyor pres gran millorament lo qual, de hora en hora, ses axí e entant continuat, que ell está ara molt be, beneyt ne sia nostre senyor en lo qual esperam que dins breu ló restituisca en plena sanitat e restituit loy conservarà longament...» (2037-17). Dies après, los diu : «... dissabte próppassat hagué xv dies, vench febre al dit senyor e en lo diumenge, entorn hora de vespres, a ordinació dels metges, volienli donar un crestiri. E abans que li fos dat lo dit senyor hagué un fort accident desmortiment, per lo qual vench a fort punt. Após, los metges faents vers ell tot ço que fer si podie segons art, també en viandes com en abeuratges e en medecines, ell vench a iiij. accidents semblants, en tant que tot hom que res conegués lo tenia per mort : a tanta flaquea, debilitat de pols e fredor de les extremitats era vengut. E lodoncs fo pernuciat ab consell de la maior part dels metges. Lo dijous següent començá pendre alcun poc de millorament, lo qual ses continuat, tota vegada entant quel dit senyor, mercé de Deu, vuy minge be e dorm be, es gira en lo lit ab bona vigor e parla ab viva paraula e bona. Perque speram que si, ço que Deu no vulla, alcun contrari que torn atrás noy sobrevé, del qual a present nos veu senyal, lo dit senyor vendrá de be en mils, obrant principalment la gracia divinal, a bon terme e a sanitat de la sua persona...» Anexes a aquesta lletra n'hi anaven dues altres, una de les quals deya : «Quant es de esser lo senyor Rey maleficiat per construccions e sortilegis de ymagens, es ver que un nigromantich, lo qual tenim pres per aquesta rahó, ho ha axí confessat : mas per altres persones, ne en altre manera, no ses trobat nes troba. Però com nos desijem sobiranament saber daçó la veritat, per tal que també en curar la persona del dit senyor, com en altra manera se pusca a aquest fet provehir segons ques pertany. Pregam vos de cor e volem que descontinent sens tota tarda, haiam la persona de quins havets escrit per

vostra cedula; procurats açó ab sobirana diligencia e fahents hi extrem de poder» (2056-97 g.). De segur que'ls embaxadors li havien escrit, parlantli d'algú entès en art de malefícis, y perçò la Reyna 'l demana ab aquesta pressa.

Lo pronòstich devía ésser greu, quan s'enviaren a cercar un metge moro, qui ja l'havía visitat, nomenat Abrahim, lo qual devía anarhi a jornades tirades, de nit y de dia, refrescant les besties, y com pus cuytadament pogués (1751-53), car l'urgencia del cas ho requería; en aquestes lletres dirigides al llochtinent, la Batllía de Xàtiva y al governador de Valencia, hi ha la nota següent : «*Ut faceret venire sarracenum de Domienya a Denii*».

Ab la matexa data trameteren a París micer Johan de Bellmunt y Gilet Aznar, per a que aportessin «alcuna certa persona que havem molt necessaria per rahó del nostre accident», diu l'escrivà en nom del Rey, recomanant els oficials del seu realench per hont devien passar a l'anada y la tornada, que'ls hi facin lliurar besties, recapte y tot quant necessitin (1751-53 g.). No's podia perdre temps.

Seguía la gravetat y l'ignorancia de lo que's tractava, quan, al cap d'un mes, lo secretari Pere de Beviure, per manament de la Regina, en nom de Johan I, demana al justicia de Xàtiva que, «per haver conexença de la fortunal malaltia que dies ha que soferim», li envihi ben guardada aquella fembra d'Oriola qu'ell, el justicia, havia tinguda presa (751-59), «la que se diu que's metgessa y guareys algunes malalties fortunals axí com es aquesta que nos havem dies ha»; escriu al llochtinent de batlle per a que «en cas que aquí no sia, fets la cercar on que sia e aquellans trametets de present» (1751-59 g.). A últims de maig, dirigintse a les autoritats de Jaca ab motiu dels bandos, els repta dientlos hi : «*e somos maravillados e agreviados muyto, además como vosotros sabiendo la necesidad de nuestra persona que aquí nos detiene...*» (A. C. A., lletres reials, Capça any 1387, n.º 75).

Els primers dies de juny demana al portant veus de governador de Saragossa, «*por algunas necesidades nuestra Real persona tocantes*» «la persona de Pedro Dezpuig cavallero el qual vos tenedes preso por mandamiento nuestro», y que li trameti de pressa, car el laguiar «*podria aduzir nuestra persona a gran periglo*» (1751-67).

A mig juny la millorí a es manifesta, y permet a Violant escriure al Rey de Navarra que son marit «ha hauts forts accidents e molt perillouses, dels quals, mercé de deu, es vuy fora e entenem, mitjançant la sua gracia, que irá de be en millor continuament, segons vehem per experiència».

Aquest pronòstich de la Reyna's compleix, car, a primers d'agost, el Rey fa dir al arquebisbe en Saragossa, que *«merced de dios somos bien guarido del todo reforzado en tal manera que paseamos con plazer e sin ayuda de otra persona por la cambrá en entendemos que dentro pocos dias poremos cavalgar e entender en nuestro regimiento como cumple e es bien necessario a nuestros regnos e tierras»* (1751-89). Y, seguint la millorí, retorna la complerta sanitat, y l'ex malalt axí ho palesa al Marquès de Villena : *«cavalcam tots dies per la ciutat de Barchinona, sens tota ajuda e sens tot afany»* (1952-35 g.), y al seu cunyat, lo Rey de Castella, ab la satisfacció del qui ha escapat d'un fort perill : *«loado el nombre de dios, somos bien guarido e cavalgamos de dia en dia deportando nos por esta ciudat e alas vezes defuera por sus buertas segund nos parecen mas plazientes los depuertos»*. Y també : *«loado en nombre de dios somos bien guarido e en tal convalescencia corporal que sin algun enoyo entendemos e treballamos de dia en dia en los afees ocurrientes de nuestros Regnos, pero, por millor reforsamiento e recreacion de nuestra persona, havemos acordado de tener aquí en estas partes cercanas este yvierno maguera cavalgemos a menudo e ales vezes iij. o iiij. leguas andando a caça»* (1751-84 g.).

Que la malaltía fou greu, ho proven la diversitat de medis de que's valgueren, axí racionals com empírichs, als que's deu afegir el vot que féu la Reyna «de no portar ja mes perles ni pedres en son cap ni vestedures brodades en sa persona» si's guaría el seu marit (1751-96); y ell mateix, el Rey, veyentse en article de la mort, manà que'ls donguessin certes quantitats de moneda per amor de Déu, axí a monestirs com a pobres vergonyants e mendicants, com en misses a celebrar, com en altres coses piadoses (1964-80).

Quan ell se veu en plena convalescencia encara escriu al astròlech Reyemar (1751-107), y demana, al ensemps, al bisbe d'Elna, noticies «de

un mestre astrolech alamaný apellat Reymaroem qui está a Avinyó pres lo Carme. E per tal car li donen alguns gran laor de sa suficiència en la art de Astrologia, volriem ne haver vostra informació. Perqueus pregam, quens en escricats clarament ço quen sabets de guisa que mils puxam saber son fonament quiny es e la practica semblantment...» (id.).

Però 'l bisbe d'Elna es absent, y llavors se dirigeix al mestre Conill, demanantli que «amenats ab vos aqueix mestre Astrolech» (A-XV).

Tampoch aquesta lletra pot assolir son objecte, car mestre Conill, qui 's troba malalt a Montpeller, en qual Estudi llegia Medicina, no hi pot anar, y 'l Rey, sentintlo molt, li reitera que quan puga cavalcar vagi a ell (126 g.).

Encara no era complert l'any, que haventlo mester per gran necessitat l'havía demanat «sens esperar altre ardit nostre e tardar hora ni punt. Certificantvos que per aquest vostre treball e servey quens farets haurets de nos tal remuneració queus entendrets per ben content» (3 g.). Y 'ls fa conduhir el mestre y son acompanyant, qui es lo cambrer del Primogènit Gil de Larraç, «per amor e honor nostra fins que sien en segur ala frontera de nostra senyoria, de guisa que per algunes gents nols sia fet enuyg nils covenga laguiar en lur camí» (1751-3 g.).

També 's recomanà als sants corporals de Darocha, als qui tenia gran devoció, haventlos donats 7,610 solidos y 10 diners jaquesos (2037-21), y quan ja 's vegé en franch millorament, escriu a Montserrat que li aparellin la cambra y 'l palau de menjar, qu'hi facin xeme-neyes ab funerals amples, perque no donguin fum al palau ni a la cambra, car desitja pujarhi per retre gracies a la Verge Maria de la seva sanitat y convalecencia (1952-33). Axí mateix el coper y l'escuder de la Reyna van en romiatge a mossèn Sent Jacme de Galicia, per vot expresses qu'havien fets en la malaltia del senyor Rey (2037-109).

Podria dirse, a bell ull, sense afermarho, y fent totes les reserves mentals, qu'es tractava d'un dels cayres del protèsich mal caduch? Si es difícil precisar ab els pochs síntomes que's conexen de quina malaltia 's tractava, pot afermarse que no devia ésser una malaltia vulgar, ja que la Reyna, sia per autosugestió, o per sugestió aliena, sospità, com s'ha dit, que's tractava

d'un malefici per construccions y sortilegis d'imagens, y volent conèixer per ella matexa la manera de desfer lo malefici del qual n'era víctima son reyal espòs, demana a un doctor en Decrets el tractat d'aquella materia, titolat *Cigonina*.

Per aquesta malaltia del Rey foren inculpats en Saragoci de Mallorca y En Pontons, caballeriç de la Reyna madrastra, Dòna Sibilia, viuda de Pere III, la qual no havia feta may bona lliga ab los seus fillastres; axò féu creure que'ls dos inculpats havien estat instruments de la voluntat de la fortiana. S'obrí procés, y, per ordre expressa de Dòna Violant, foren presos a Avinyó, hont se trobaven, En Saragoci y En Berenguer de Pontons, mentres que mossèn Bernat Aymerich, algtzir del senyor Rey, rebia 'l manament d'entregar a mossèn Andreu Castellà, de la cambra de la Reyna Na Sibilia, «la Reyna muller que fou del senyor Rey, nostre sogre, que deus haia».

La falta de respecte a l'ortodoxia medical, o sia aquest eclecticisme terapèutich, es la tònica de l'època. No obstant, en Johan I predomina 'l criteri de respectar y tenir confiança en lo metge. La seva mare, Elionor de Sicília, ha sofert un accident de febre ab fret, y l'exorta que's guardi de coses contraries y que vulla «de les profitoses usar e estar consell dels metges, car la vostra vida senyora, la qual sens falla es a Deu plasent e al senyor Rey pare e senyor meu molt car e amí e a la terra fort necessaria, ne será molt pus larga» (1735-6 g.). Y, al ensemple, escriu al metge mestre Bernat Burriach per a que, ab franquesa, li digui lo pus clar que puga l'estat de la Reyna (1735-7; y tramet un corrèu al majordom per a que li dongui noves, encarregantli que de l'estat de Dòna Elionor li faci escriure a ella matexa (1735-6 g.).

La sua muller té atachs d'enteralgia reumàtica que'ls refredaments desvetllen, y li prega que vulla «star a regiment dels metges car més val star un poch a lur ordinació que no longament per necessitat» (1958-106), aconsellantli que no's disgusti; «car presumim que la dolor dels budells que segons quens es stat scrit haguets ir en la vesprada, se pod esser esdevenguda per desplacer e per aventura per mal guardarvos com encara sots massa tendra de l'accident que havets haud. E axí pregam vos queus guardets eus esforcets be de guisa que en breu puxats esser ab nos» (1958-105 g.). Y acusant rebut de les lletres que li han trame-

ses el camarlench de la Reyna y 'ls metges respecte «l'accident de dolor de budells que nostra molt cara companyona la Reyna hac ir e lo millorament que pres», els mana «que se als si escrexia, ço que deus no vulla, nos en escricats mantinent e sens triga» (1958-105 g.).

Quan en altra malaltia sab la milloria de sa mare, la Reyna, li diu: «vullats tenir bon regiment, car en la vostra vida va a mi e als altres fills vostres molt, e ala terra, e sabets senyora que qui no ha la persona no ha res» (1736-30). Y passen anys, y altra volta malalta Elionor vol saber lo seu estat, y li diu que per una lletra escrita al Rey ne deduheix que «del accident que havets haut siats vos e queacom de culpa, car senyora vos escusada sots de no menjar peix per gran dejuni que sia e enten que navets major pecat que mercé». «E suplich ala vostra senyoria que vos vos vullats abstenir de viandas contrarias e qui nos sien profitoses, car en la vostra vida va molt a molt hom e en special hi va molt a mi» (1741-63).

Quan es ell qui cau malalt, trobantse allunyat del seu metge, l'envia a cercar, manant, com havem ja vist, qu'hi vagi cavalcant, axí de nits com de dies, com més de pressa millor, y que no trigui ni una hora ni mitja, y li aferma que «en vostre tost venir corvendrá que conegam la afecció que havets a nostre servey e ala conservació de nostra salut»; no vol que ho diga a algú: «E no publiquets ne mostrets aquesta letra a home del mon ans volem que vengats a la pus secreta manera que porets» (1666-133).

Surt de Barcelona y se'n va a Vich, però d'exa a Barcelona mestre Bernat de Figuerola, qui li demana de romandrehi un jorn; aquest jorn s'allarga, y 'l Príncep, qui ha tinguts dos dies de febre per refredament, y trobantse encara encadarnat, però ja apirètic, l'envia a cercar, dientli «que en aquesta terra no ha metge alcú, on deguets venir sens manament e requesta alguna»; y li mana que si en cor té volerlo servir «que tantost cavalquets per venir a nos e que dilació alcuna no hi metats» (1734-93 g.). Apropantse lo terme de la mitja anyada de servey de mestre Figuerola, lo substituía mestre Burriach, a qui escriu Johan qu'havent d'anar a Valencia vol qu'hi vagi de seguida perque, quan surt de Catalunya, sia per solemnitat, o per altra guisa, no li convé «reebre servey de metge o maestre en medicina anos estrany» (112).

De cap manera volia romandre sense un dels seus metges : altra vegada, desde Sant Feliu de Llobregat, escriu a mestre Oriol que «axí com sabets, lo temps que devia servir maestre Guillem finá ir e vos devets ara servir. Perqueus dehim e manam que al pus luny, dicmenge propvinent, siats ab nos a apiera, car nos partim daquí sens falla dissapte e irem jaure a Martorell. E axí per res no falgats que almens dicmenge no siats a apiera segons que dit es» (1746-113 g.).

Essent jovenet, les epidemies no li feyen basarda, y era lo seu pare qui les hi feya fugir «no volem que vos no romengats en loch on sien aquestes malalties pestilencials, ans volem queus nanets en aquells lochs que sapiats que sien sans, però aquí moren algunes persones jassia no muyren daquell mal, car diuhen en Aragó *“tanto vale qui mata como qui degüella”*, però be havem oyt dir que Regne de Valencia es sa...» (1230-120).

Per iniciativa propia començà a pendre precaucions quan s'havia de mullerar, y després, ja sempre més procurà evitarles.

Es tan conexedor del contagi en les epidemies, especialment en la glànola, qu'havent d'esperar l'esposada a Perpinyà, previament vol saber, ab corrèu cuytat, del metge Bernat de Burriach, si la vila rossellonesa «es sana e si ha cessada la mortalitat» (1737-78 g.).

El primer any de regnat, trobantse a Barcelona, fa una enquesta entre'ls rectors, vicaris, batlles y prohomens de Sant Cugat, Terrassa, Caldes, Sabadell y Granollers per saber si hi ha sanitat y si hi ha hagut algun cas pestilencial (1751-135 g.).

Durant una de les freqüents epidemies de glànola que flagellaven Barcelona, demana al bisbe qu'aplegui tots los metges de la ciutat per a que diguin l'estat de l'epidemia; si tots los qui la tenen moren, o si'n guarexen, o si'n moren més que no'n guarexen; si es en declinació o en pujament, o en quines persones regna més, o jovens o vells; y acaba dihentli que s'enteri de les defuncions per setmana y de llurs causes. Per ésser fet en l'Edat mitja, aquest projecte d'enquesta, s'ha de regonèixer, per més que vivim en ple esclat de civilització, que no desdiu de les actuals modernes estadístiques demogràfiques.

Transcorregut un mes de la reunió susdita, n'ordena una altra inte-

grada per sis metges, entre 'ls quals, mestres Colteller y Oriol, per a que dictaminin si l'estat sanitari de Barcelona permet traslladarhi la Cort desde Sant Feliu de Llobregat, hont sojorna (1660-6 g.). Declarada una epidemia, també de glànola, a Barcelona, vol saber com està Vilafranca, y mana, desde'l Monestir de Valldonzella, al veguer, jurats y batlle d'aquella vila, que rebin «informació dels metges, barbers e altres persones, si en la dita vila o veynat daquella hi ha deles dites malalties o no; e aquella cosa e segellada anos trametats per lo portador de la present» (1952-47 g.).

Quan, enterat en altra epidemia, axí mateix de peste bubònica, qu'a Barcelona ja les malalties eren passades, proposa entrarhi tost y tenirhi «la invernada que ve, deus volent, pus quel senyor Rey sen va en Aragó» (1659-138).

En una epidemia qu'hi es estada a Barcelona, Johan, desde Perpinyà, després de la mort de Johana de Valois, ordena que s'informin, ab los vicaris de les iglesies parroquials y 'ls metges de la ciutat, de les gents qu'hi moren de la malaltia epidemial, y, de passada, demana li sien enviades tres dotzenes de llimons. Era com a profilàctichs que'ls volia? (1735-59).

L'Infanta Johana era a Osca quan l'epidemia invadeix la ciutat, y 'l Primogènit, desde Barcelona, respon a mossèn Arnald de Lellan y a mestre Dordas, que li han escrit, *«al feto de la mortalera que comença a buesca que queremos e avos mandamos que; luego encontinent saques des la dita nuestra filla de buesca e que la levedes al mas sano e mas cerca lugar de buesca o a otro segunt conocedes vosotros; e vos Mossen Arnalt id con ella e della no vos partades como aquí la queriamos fazer aduzir e comiença alos ninyos e criaturas chicas enfermedades de pitueta»* (1742-92).

Sabent la mort del seu propparent lo Rey de França, vol ferli celebrar funerals a Valldonzella, però, abans d'acordarho en ferm, espera que mestre Guillèm Colteller personalment vegi si 'l monestir es ben sà (1660-30 g.).

Per mestre Guillèm Colteller hi sentia especial predilecció : «Sapiats quel dia present nos ha començat j. poch de dissinteri, axí que dins

mija hora som sis vegades anats ala sella», li escriu, manantli qu'hi vaja tot seguit, dexantho tot (1659-78 g.).

Lo Rey Pere, malalt a Barcelona, requereix los serveys de mestres Colteller y Querol qui eren a Girona ab lo Primogènit. Aquest ordena que marxín, ab la condició precisa que quan lo Rey sia ben guarit mani a mestre Colteller «que sen vinga a nos e al nostre servey e de la Duquessa. E en açó — diu a En Janer — tenits manera bona e savia, que lo dit senyor Rey no entena ques fer altra cosa ni ell lo prena en greuge». Y mestre Guillèm retorna, y Johan, molt content, axí ho manifesta, «car per raó dels accidens que sovin nostra cara companyona la Duquessa ha e per que lo dit Maestre Guillem sab verament la complexió dela dita Duquessa e li da bons remeys e la dita Duquessa ha mes afecció en lo dit Maestre Guillem que en alcun altre fisich e açó no sapien los altres fisichs» (1742-106-106 g.-108-127 g.-28 g.).

Adhuch per un cadarn vol que vagi a Sant Celoni ab l'especiayre (1659-27 g.).

No haventli estada pagada una suma respectable de sous que se li devien, malgrat l'ordre donada al tresorer de que's pagués, la Reyna, escriu a aquest queixantse de la falta comesa, ja que «Maestre Guillem es hom aquí lo senyor Rey e nos som molt tenguts e quins ha servit e serveix altament, continuament e be». Y reitera 'l greuge y 'l manament en altra lletra, a un oficial de la Tresorería reyal : «Molt som meravellada e no poch agreujada, car a Maestre Guillem Colteller qui segons sabets e es notori, ha servit e serveix tot dia singularment al senyor Rey e anos en les pus cares coses que havem», li fa càrrechs per la dexadesa, car el «senyor Rey e nos havem açó a cor tant que mes no poriem, dignament també per la qualitat del deute com per los singulars serveys tots altres sobrepujants quel dit Maestre Guillem nos fa, no sens guaix importable carrech de sa persona e per los quals mereix esser preposat a tots altres assignataris e totes altres favors, no solament del senyor Rey e de nos, mas encara de nostres sotmeses, majorment familiars e domestichs Perque com lo Senyor Rey estomachat daquest fet vos scriva altra vegada...».

Té moltes consideracions a mestre Bernat Oriol, al qual assigna,

essent Primogènit, «semblant pensió daquella quel senyor Rey dona a mestre Ramon querol» (1744-103), y ab carta, ab segell pendent segellada, li concedeix 6,000 sous barcelonesos sobre les rendes del lloch de Colliure, «ell servent anos e la nostra Cort seguent, cascun any, almenys per sis meses» (1745-58). Li dispensa l'honor de que l'Infanta Johana de Daroca sia comare o padrina d'una seva filla.

No vol que mestre Ramon Querol, indisposat, se fatigui cavalcant per a anar a Saragossa a visitar lo Delfí, axò sí, li prega que quan se trobi bé hi vagi lo més tost possible. No era exigent, ans al contrari, tenia als seus metges tota mena d'atencions y delicadeses, axí com a les parenteles llurs : «Entés havem que j. benifet instituit en laltar de sent Gili dela Esglesia de sent Daniel de Gerona lo pus patronat del qual se pertany a vos vaga de present axí que vos podets dar aquell o presentarhi persona suficient. Perque nos en favor del feel cirurgia nostre mestre Guillem resol vos pregam afectuosament que per honor nostra donets lo dit benifet an Berenguer nempies clergue e parent del dit mestre Guillem o quel hi presentets axí com aquell quey es apte. Maiorment com ja segons ques diu loy haguessets promés. Sabents que daçons farets servey lo qual molt vos grahiem. Dada en perpenyá sots nostre segell secret a viij. dies de Juliol del any m.ccc.lxxix. — *Primogenitus fuit directa Johanni Saula loci de Amerio* (1657-80 g.).

Lo mateix ab els especiaiyres o apotecaris com ho prova un fragment de lletra que Na Violant de Bar escriu a *Duenya Toda Perez*, germana del últim arquebisbe mort a Saragossa, dihentli que Pedro de Carinyena, apotecari d'aquell prelat, reclama que se li paguin les medicines y altres coses de son ofici, y que *Duenya Toda* no li vol pagar «... de que si assin es, somos maravillada como tales deudas se devan pagar antes de todas cosas pias e otras, e por consiguiend la dilacion dela paga del deudo sobredito, torne en grand carga delas almas del Arcevispo e vuestra como heredera de aquello...», y acaba manant que pagui al apotecari. Si bé la lletra es de la Reyna, pot dirse que palesa 'l criteri del Rey, car estaven perfectament identificats.

Les seves indisposicions y malalties, quan se trobava absent de sa muller, les hi detallava per lletra, fil per randa:

«Molt cara companyona : Mossen Huc de Cervelló vos deu haver dit l'accident nostre que havem haut del alargament de ventre; despuxs que ell nes partit havem ben dormit quatre hores per lo matí e com haguem dormit isquim una vegada. E quant foren xj. hores dinam nos be e alegrement e ab bona sabor. E isquim a cambra una vegada. E après trigam nos adormir. E havem dormit dues hores. E despuixs tota vegada nos havem sentit be ens sentim de present. Haviem una pocha de dolor al ventre e al cors e es nos passada despuxs havem be stat tro a hora de sopar. E havem sopat e stam be encara. E ab lajuda de deu serem be dací avant car fort nos sentim be, vuy matí trametem una letra a maestra ramon querol que vingués de continent. E axí mateix enviem a dos metges de Leyda ço es a maestre nadalembri e a maestra ramon falgas los quals foren ací a dues horas après migjorn es tenen fort per pagats de nostre stament. Perque no volem que maestre Bernat sen partesque...» (Aytona, 1 maig 1391 (1959-192).

Y passats dos dies, en altra lletra li innovava : «...de dilluns a ençá no havem exit ens sab fort bo lo menjar car los metges nos manen tornar a les viandes primeres e demá entenem a menjar vedell» (193).

Johan I tenia intuició medical : fa la síntesi d'un atach gripal que sofrí, com la faria un nostre contemporani; y la fa sense pensarho, tot hi excusantse ab lo Rey, son pare, de no poder assistir a la traslació que, per manament d'aquest, se fa a Poblet dels corsos de sa segona esposa, Matha d'Armagnach, y una filla llur, sebollides a Saragossa : «men retench senyor per lo destrempament del cadarn ab febre que he ara no ha gayre haut, axí com daltres infinides persones ho han en aquesta ciutat e oig dir que si son en aquexa e en altres moltes» (1660-135 g.).

Fa despenjar d'unes forques tres corsos d'ajusticiats, «perque pot venir infecció ales persones del dit loch en especial als passants per aquella part».

La sua filla y de Matha, qui estava a punt de partir, per lo que lo seu pare li havia trameses les andes y 'ls muls, roman per malalta, y los metges han opinat que «li farien fer la cura ab lavaments e creen que guaria, mes que mils e pust tost serie guarida ab alcun cauteri que li donarien», però li havien de donar en presencia del Primogènit, y ell

contesta «que si ab los lavaments pot be e perfectament guarir que aquells li façats fer e si perfectament no podia guarir quelí façen lo cauteri e con sia perfectament guarida que sen vengua a nos» (1664-142 g.).

Aquesta Infanta tenia una donzella qu'era N'Albamunt de Pavía, y 'ls metges trobaren que lo seu contacte no era bo ni profitós a l'Infanta, per lo tant, considerant un perill la sua participació y estada ab ella, el Duch disposa que de tot sia separada del servey y que se'n torni a sa casa, pagantli la soldada com si estigués en servey actiu, fentli fer assignació de les rendes del arquebisbat de Saragossa (1667-67 g., 68-87 g., 88 y 92).

Quan la filla del Comte d'Empuries havia d'anar a passar temporada ab la Duquessa, sab certament qu'es malsaniça, y fa desviar la sua anada, car no vol que persona malsana estia prop sa muller (1745-137). Malalta la sua muller, vol que's faci lo que manin mestre Oriol junt ab la llevadora (1747-52 g.).

Y volia saber, quan estaven malalts, les malalties que tenien los seus familiars y íntims; «nos fets saber lo Bisbe de leyda-se es guarit o no e sino es guarit quina malaltia ha...» (1658-49 g.).

Jatsia qu'en lo segle xiv no sabien encara que'l paludisme, o la malaltia dels ayguamolls, fos deguda als *plasmodiums* o hemosporodiosis, transportats per certs mosquits femelles qui ponen, a flor de l'aygua moxa, els ous qu'esdevenen larves, y aquestes, mosquits en menys de cinquanta dies; tampoch creyen, com alguns toscans contemporanis, que'l paludisme dormís dins la marmita. Ells sabien, per observació, qu'en aygua corrent no succehia lo que succehia en aygues mortes, y perçò, lo mateix Johan I mana qu'en les plantacions d'arroç «continuament, per tal que infecció d'aer no sen pusque engendrar, corra a discorra aygua», y fa que's drenin los ayguamolls y 'ls llots de Sant Boy per a evitar la *paludis infeccione* (Lletres Reyals Johan I, capsa 2, n.º 164-223). Per experiencia propia conexien les molesties y trascendencia de les febres, com llavors les nomenaven : «nostra molt cara companyona la Reyna ha quartana dobla» (1959-112); «la fiebre era tornada a nuestra cara companyona la Reyna e ha hauda dos cessions por manera de quartana» (1959-131); «... en quartana doble» (1959-113), «pus axí

par quens sovinegen aqueixs escalfaments de febres tengats en vostra persona aquell bon regiment ques pertany» (1958-73), consella a la Reyna Violant, qui ab lo Duch de Montblanch era als banys d'Arles; però, per lo que podria esdevenir, hi tramet a mestre Bernat Oriol. Per cert qu'en aquesta estada a Arles donà 336 sous barcelonesos a En «Pere Rech e an Pau Besalú brassers de la vila Darles en esmena dela erba de j. prat on la senyora sopava tots dies stant en la dita vila, la qual erba fou consumada per la companya dela dita senyora» (20 de juliol de 1390).

Adhuch es un precursor dels qui havien de regonèixer la necessitat de l'especialisació en ciencia medical, donchs quan se troba un seu cambrer malalt a Gerona, d'una malaltia «quaix vergonyosa en sa persona, tocant cirurgia», lo tramet, recomanantlo, malgrat haverhi metges y bons metges geronins, a un especialista de Saragossa, qui devia ésser juheu, car en la lletra de recomanació 'l tuteja. No cal dir que la diferenciació entre metges de física y metges de cirurgia de llarch temps era feta : no es, donchs, meravella que recomanés al donzell En Lluís d'Aragó, «perçó que maestre pere çafior lo cur de un colp que junyent pres lany proppassat en la man dreta» (1745-173). Mestre Pere çà flor era cirurgia y confrare en especialitat de mestre Guillèm Rasol, al qual En Johan també recomana lo fill de mossèn Francesch de Caramany per a curarlo de certa malaltia qui ha en sa persona (1744-50).

Noresmenys, el nom de Johan I ocuparà sempre un lloch d'honor en l'història de la Medicina catalana, car concedí a la primera facultat qui's fundà oficialment, en lo Regne d'Aragó, y qu'integrava l'Estudi general de Lleyda, el cadàver d'un home qui hagués mort anegat, condemnat per les autoritats, fos de la ley que fos, per a que servís al estudi de l'Anatomia humana (1900-28).

En fet de metges, com tota la gent del seu temps, no tenia sants a la bandera, y prescindeix de religions. A entès qu'En Guillèm de Campllonch, frare menoret, havia promès guarir lo domèstich de la Duquessa Johan Berenguer de Manresa, y ell, considerant lo que'ls seus pares li han fet y continuament li fan, per honor sua y esguart de la sua intercessió, recomana al frare sia diligent y curós en ferli bé y de pressa la sua cura, de manera que conegui que l'instància del Primogè-

nit li ha profitat (1740-82 g.). En Johan Berenguer era lo fill de Na Blanca de Manresa, la primera dida que tingué 'l Primogènit.

Si suara recomanava 'l malalt a un frare, si té un accident de febre sa muller, y, en altres casos, fa qu'hi vagi lo juheu mestre mossèn Alatzar, físich de sa casa (1747-122 g. y 1750-93 g.), y solicita los serveys del metge, també juheu, Avenarduc d'Osca, manantli qu'hi porti lo que li digui mestre Johan Dordas; de mestre Adzay Brunell, juheu de Muntblanch (1962-1), y d'En Vidal Gracià, qui acompanya l'Infanta Johana quan va a Valencia (1745-172 y 1667-59 g.).

Necessitant a mestre Guerau, qui era estat moro, lo crida que vagi a ell, però recomana que li facin fer bona seguretat en poder del veguer de Barcelona, donant fermances suficients, y fins imposantli penes pecuniaries. «E si perventura açó fer no volrá, fets quel vaguer lo prenga a pres ab bones guardes a nos lo remeta on que siam» (1667-63).

Com li ha plagut un juhí o *dictamen* del mestre en medicina mallorquí En Johan Fuxà, li ofereix si vol anar al servey reyal ab la soldada que percebexen los seus confreres qu'hi ha (1960-159).

En una de les estades dels Duchs a Saragossa, cauen malalts abdós, y no tenint metge de confiança a la vora, criden a mestre Dordas d'Osca, advertintli que té la cambra aparellada y tot lo que li sia menester; qu'hi vagi de pressa, per lo qual encarreguen al prior dels jurats d'Osca que prepari besties per al metge y sos escuders. Però mestre Dordas era ja vell, y l'anada d'Osca a Saragossa en cavallería era fadigosa. Axí ho entengué tot seguit el Primogènit, apressantse en tramètreli les andes de la Duquessa, ab ses besties corresponents, per a que fes lo viatge ab més comoditat o millor dit, ab menys molestia.

Apart en Dordas, també foren solicitats los serveys de mestre Guillèm Colteller, al qual fa entregar certa quantitat a compte de lo que li devía la Cort del Primogènit. En Colteller hi va, veuen lo malalt ab l'avi Dordas y assolexen combatre ab victoria la malaltía. En plena convalescencia 'l Príncep, esclata a la capital aragonesa una epidemia, y 'l Rey Pere mana que'l treguin y 'l transladin a la *Serranía*. Una recayguda torba 'l compliment del manament reyal; però, millorat el malalt, se'n va, no a la Serranía, car el fret s'apropa y millor li sentarà

la terra calda y sanitora del Regne de Valencia. Y mestre Guillèm l'acompanyà en lo viatge, y la sua estada a Valencia fou un gran bé per al Primogènit, perque pogué cuydarlo en la malaltia qu'hi sofrí (1261-166-179 y 1263-27 g. - 148 y 148 g.).

Altra vegada, malalt a Lleyda, en una lletra que ja no pot signar de sa mà, per lo seu estat greuge, crida a mestre Oriol qu'hi vagi lo més de pressa que pugui (1756-65).

Ara que som a Lleyda, y parlèm de malalts y metges, es oportú esmentar la farsa d'una malaltia suposada que l'herèu d'Aragó forjà en lo seu cervell trobantse en la dita ciutat, per a poder sortirne sense que s'enfadés lo Rey, son pare, y anar a Saragossa, hont era la sua muller:

Lo familiar d'aquesta en qui ell tenia més confiança y sabia que li portava més devoció, rebé una lletra del Primogènit, indicantli la conveniencia que la Duquessa's fingís malalta y que li escriguessin que fa llit y té febre y no vol menjar ni creure 'ls metges, per lo que consideren necessari qu'hi vagi l'Infant per a imposar la sua autoritat envers la malalta.

La comedia devía produir l'efecte que's desitjava, car l'ordre de posarse malalta era datada lo 23 de maig, y'l 4 de juny Johan d'Aragó ja firma documents a Saragossa.

Ab la matexa convicció que protegí a En Guillèm Thomàs, l'intrús de Martorell, havia defensat un altre intrús de Valencia, En Berenguer de Fluvià, perseguit pel Sant Pare a instancies dels metges y altres persones de la ciutat, «per raó dela sciencia e art liberal que use e sab», fins el punt qu'a ell lo guarí molt bé de greu malaltia, «e axí matex a altres feu bones cures e alcun metge nons hi sabie donar consell». Perçò recomana 'l cas al bisbe valencià, encarregat pel Papa de procehir contra aquell, demanantli «que contra lo dit Berenguer, per vos ne altres, no sie proceyt per la dita raó ey tengats aquelles bones maneres que puxats» (1742-72 g.). Ab la matexa data endreça una lletra patent als metges «e altres qualsevol persones ales quals les infrascriptes coses se pertanguen o pertanyer puxen en e per qualsevol manera e les presents pervindran», dientlos hi que havent entès «que vos o als cuns de vos instats, tractats e procurats que contra lo fel de casa nostra Be-

renguer de Fluviá per raó dela sciencia e art liberal que ell use e sab, sie proceyt, la qual cosa sis fahie redundarie en gran dampnatge nostre e dels habitants en la terra del dit senyor Rey e nostra, com vertaderament serie causa e ocasió que lo dit Berenguer no porie fer alcuna cura ne servey anos ne a altre com feu en temps passat nos stants en la dita Ciutat de Valencia, deles quals alcun metge nons sabé curar. Perçó avos e a cascun de vos, sots pena de ij. mil morabatins dor a nostres cofres aplicadors e dels bens vostres, ço es, dels contrafahents sens venia exhigidors, dehim e fort expressament manam que instancia o tractament alcú contra lo dit Berenguer, per la raó damunt dita no façats, ans daquella instancia e tractament cessets e aquells de tot en tot reboquets...» (74).

De la primera d'aquestes lletres ne tramet una copia al interessat, interclosa ensemps ab l'original de la segona, dins una altra a ell dirigida, en la qual li mana «que, en son cas e loch la dita letra patent presentets a aquelles persones que vijarés vos será. E si alcú o alguns seran inobedients als nostres manaments, requerits lo Governador o altres oficials qui leven la pena en la dita letra contenguda...» (73).

L'endemà d'haver escrites aquestes lletres, adreça la següent a mossèn Martí Ximenez de Rueda : «Entés havem per lo fel conseller e uxor darmes nostre en pere Dartés, que vos, per sguart nostre, donats favor e sots estat bo en lo fet del fel de casa nostra Berenguer de fluviá, per raó del procehiment que lo bisbe de Valencia, demanament del pare sant e ab bulla sua, entenie fer con lo dit Berenguer se entremetés dela sciencia e art liberal, la qual cosa vos grayim molt. Perqueus pregam que si be ho havets fet tro ací, que ho façats mils dací avant» (1742-73).

Per altra part, autorisa l'exercici del art de cirurgia en les terres de la corona aragonesa al valencià En Bernat d'Avinyó, per haver demostrat ésser *prudens, scientificus et expertus*, devant dels examinadors, deputats y assignats per los justicia y jurats de Valencia; quals examinadors declaren haver «examinat diligentment e aquell trobat sufficient de practicar dela dita art de cirurgia; perçó dela suficiencia e industria del dit En Bernat Davinyó confiants la vostra discreció e amistat, certificam per les presents lo dit en Bernat Davinyó obtenguda de nos e

nos a aquell haver donada licencia de practicar dela dita art de cirurgia en la dita ciutat, viles e lochs, segons que dit es : primerament, rehelut per nos sacrament del dit en Bernat de avinyó que be e lealment usará dela dita art de cirurgia en la dita ciutat, viles e lochs, axí com dessús es dit. En testimoni deles dites coses faem fer e liurar a aquell la present letra testimonial de nostres sagells segellada».

Semblant certificat de suficiencia no l'exigí previament al avalar en Thomàs y en Fluvià : *quia nominor leo*.

De triaca ne tenia sempre en la sua guardarroba y quan n'hi faltava, la reposava tot seguit comprantne «un barralet duna liura de la mellor ques trob daquella Dalexandria» (1744-78), y també, habitualment, feya ús de letovari : «nos havem mester una capsa del letovari de que nos prenem e altra dela lavor del meló...» (1665-1). Apart aquestes, que pot dirse qu'eren medicines qui's prenien sense necessitat d'ordinació de metge, en la sua casa hi tenia tota mena de medicaments : un dia del primer any de son regnat, un adzembler reyal sortia de Barcelona per a anar vers les parts de Vilafranca hont se trobava 'l Rey, «ab una adzembla carregada de medecines e altres coses», y, al ésser «al portal dels Teyers, la guarda del dit portal demanant a volent haver de les dites medicines e robes nostres dret de ajuda e altres drets qui allí se leven, no contrastant quel dit atzembler li digués e afermés la dita atzembla ab tot ço que portava esser nostre e per consegüent no deuse pagar dret alcú, ha levat e pres forçivolment al dit atzembler e vers si ha retengut un calfador daram e uns petins nostres de que es greument corregidor»; al donarli compte d'aquest espurnich de conflicte, un de tants com ne produhia lo refrech de la corona reyal ab la xia dels consellers, mana al vicari de Barcelona y del Vallès qu'aquell guarda prengui tot seguit «e pres e be ferrat e guardat lons trametats per manera que escapar no pusca...» (1952-61).

CULTURA

Encara que de bon troç no pogués aplicarseli en tota sa integritat y significació la qualificació de savi, no era pas per manca de voler, car cobejava saber coses y estava en condicions de receptivitat cerebral. No debades la sua inteligencia, clara y desperta, era seguidament esponsorada per lo contacte íntim ab la França culta dels Valois, l'escalf y vehinatge de dos fogars abrandats de sapiencia com la Cort papal d'Avinyó y la Provença laica y l'intercanvi ab Italia, precisament quan sos axams de pensadors, literats y artistes, deslliurats de l'estrangeria dominadora y sots l'hegemonia intelectual de Robert de Nàpols, Mecenes y Virgili a la vegada, havien començat a laborar y laboraven de bell-nou, xuclant el néctar de la meditació, del sentiment y de la Naturalesa, y retornant a llurs ruscles, omplenaven les bresques ab la mèl saborosa de llurs cervells.

Facilità la cultura de Johan I la familiaritat que tingué ab qualques idiomes: «als nos nos delitam molt en legir e axí propiament en francés com en nostra lengua matexa», diu al Rey de França, demanantli les *Cròniques de França, Titus Livius y Mendievila* (1659-91). Ell ja'n tenia en la seva llibreria de llibres francesos; escrivint a sa muller palesa que, entre los seus llibres francesos, n'hi tenia dos, «la un es del Rey *Maliaduyx* e del bon cavaller sens pahor e de *Guerin* lo Cortés e de *Donahí* lo Ros, ab daltres cavallers molts; laltre es de *Tristany* ystoriât» (1756-58 g.); y 'ls hi ofereix per si vol llegirlos. Demana a En Pere Palau 'l *Titus Livius* en paper y en llenguatge sicilià (1958-106).

Conexia 'l llatí, redactanthi, seguint la consuetut, els documents diplomàtics y molts d'altres; fa dir al prior de Montserrat que si li envia un monjo, o altra persona, li trametrà lo seu *Titus Livi* en llatí (1960-106). En castellà escrivia als Reys de Castella y de Navarra, y als Reys moros, y, en aragonès, a les autoritats y regnícòls del Regne d'Aragó. No cal dir qu'escrivia 'l català perfectament y elegant; la devoció que per la llengua sentia, l'encomanà a sa muller Violant de

Bar, de la família reyal francesa, qui, com hem vist, dirigintse en lletra al Comte de Foix, li deya : «E nous maravellets siuses crivim en català, com depuys que som en esta terra hajam acostumat axí scriure en França.»

En cambi, no possehía l'inglès, com ho fa suposar que demani al Comte de Foix li regali aquell llebrer negre anglès nomenat *Black*; ni tampoch possehía l'arabesch, perque, no trobant a Perpinyà qui sapia llegir una lletra rebuda de Barbería, l'envia al seu protonotari per a que mossèn Silvestre Ubach, o per altre qu'hi entengui, faça «reduir la dita letra en nostre vulgar» (1969-48).

En axò feya com el seu pare, qui envia «vij. letres morisques, iiij. escrites en paper morat e iij. en paper blanch e per tal car ací no ha qui sapia letra morisca. Volem que mantinent hajats crestià, moro o juheu aquí en Barchinona qui sapia les dites letres legir e en nostre llenguatge arromançar e reduytes de morisch en Cathalá e posades en escrit trametet nos axí les dites letres en sa forma com la reducció o exposició feta daquelles» (1159-156).

Home fet, s'era iniciat a llegir documents redactats en lletra grega: «después que vos sodes partido de nos, havemos deprendido de letra greguescha. E assin, quando nos havedes descriuir, si queredes, escrivit nos en aquella que bien la entendemos» (1957-92), adverteix al arquebisbe de Saragossa; y conexia, además, els caràcters gòtics, com fa avinent a un abat : «vos havets alguns libres scrits de letra gòtiga, en los quals se tracta de fets de la casa nostra daragó; els hi demana, «car nos sabem legir la dita letra» (1963-132).

Se comprèn qu'aytals vectors d'il·lustració influissin poderosament en son esperit per complet identificat ab lo moviment intel·lectual coetani.

Además, sentia la fruició del bibliòfil de possehir el llibre per la satisfacció única de possehirlo, y axí's comprèn que demani «la biblia entiga que es hebraich. Manam vos quencontinent nos aportets la biblia o lans trametats per persona certa e segura que aquellans aport ben ligada o envelopada e segellada per vos...», ordena al tinent les claus del Arxiu Reyal de Barcelona (1954-46).

Se delectava extraordinariament llegint llibres instructius, y, de ma-

nera especial, si aquests eren d'histories y llegendes; y també, donat lo seu temperament, li plavien los llibres de pietat. D'uns y altres mantenía intercambi ab los seus parents y 'ls seus amichs y súbdits, fentne treure trasllats dels que no podia possehir, lo que no era freqüent, car si 'l possessor d'un exemplar qu'ell cobegés pel text o per ses miniatures o 'l relligat, no exaudía 'l seu prech, venía l'exigencia tàcitament avalada per la condició geràrquica del Príncep.

Palesen el foch sagrat de l'afició als llibres que mantenía encès en son cervell, les guspíres qu'espurnegen desiara entre 'ls fulls del Epistolari del Príncep, demanant un dia a En Cervelló les *Cròniques de Bretanya* «o danglaterra que vos havets car nos, après que les hajam legides, les vos farem tornar sens falla» (1671-47 g.); un altre comprant una *Biblia* al mallorquí Johan Çavila; sollicitant ara d'En Jaume Conesa, protonotari del Rey, el trasllat de la traducció qu'ha feta del llatí en romanç, del llibre apellat *Troya*, com l'anomena en una lletra (1739-101 g.), y que rectifica després en altra, demanantli les *Histories Troyanes* (113). Precisament es aquest l'exemplar per a la recuperació del qual espera la col·laboració d'En Gurrea, car «sabet — li diu desde Gerona — que quando nos partimos la çaguera veç de Çaragoça, Blasco dazlor quondam merino qui fué, nos demandó a emprestamo j. nuestro libro delas istorias troyanas por traslatar. E como no bayamos aquell trobado, queremos e vos mandamos que en nombre nuestro demandedes el dicto libro e havido aquell nos lo embiedes per alguno qui en açá venga assí habina com ferlo poredes» (1743-185 g.).

Lo Vescomte de Roda es arribat de Xipre y reb ordre de trameteli «lo libre de Todorich quens havets aportat e totes les coses que la Reyna de Xipre envie a nos e ala Duquessa...» (1744-134 g.). En altre viatge, lo mateix noble li fa a mans, junt ab un capell y un arch turquès, d'altre exemplar del dit autor, y Johan, agraphinthe tot, fa menció especial del llibre, car «ha mes coses e mils proceents que en laltre daquell matex frare que ja haviem», y li prega que «tota vegada que trobets daytals coses estranyes, con les desús espressades nos najats» (1745-86 g.).

Lo procurador reyal en los Comtats de Rosselló y Cerdanya, En

Galceran de Maguerola, té un nebot qui ha tramès al Rey «un libre en lo qual fa menció entre altres coses dela contesa daquests papes e que un dela casa Daragó devie esser coronat per emperador; perço us pregam que del dit libre de continent nos trametats traslat be scrit e probat», demana a En Galceran lo Primogènit a quals orelles era arribada la nova (1657-16 g.).

Sojorna a Saragossa y demana un llibre del seu Arxiu de Barcelona apellat *Alibaben raiol*; adverteix que li envihin lo millor, puix n'hi ha varis exemplars (1961-32). A En Janer li mana que trameti, a Manresa, trajos, un collar d'or y 'ls punyals saragossans, ultra 'l llibre del Rey En Jacme qui té En Bartomeu de Castre (1659-112). Sabedor que la sua germana, la Reyna de Castella, desitjava «haver una biblia en lenguatge catalá», li 'n tramet una de les seves per un escuder, «afí que puxa legir, tota vegada quey trob plaer» (1666-38). De Biblia també ne demanà una de molt bella a Mallorques, y 'ls jurats y prohoms s'excusaren dientli qu'ho farien ab gust, però que no podien sense llicencia del Rey, en poder del qual havien fermat y jurat fer capítol, no donar res. Lo Primogènit traslada al Rey aquesta negativa, y Pere III mana qu'en lo dit capítol no hi sien enteses ni ell ni 'l Duch ni la Duquessa ni llur Primogènit, ans li plau que lo dit capítol no contrastant, pugui atendre ab lliberalitat les pregaries del Duch (1739-102 g.-99).

Al mestre del Orde del Hospital de Sant Johan de Jerusalèm, qui devia ésser En Johan Ferrandez de Heredia, li diu : «*entendido havemos que vos havedes compuesto o feyto componer un libro enque se facze mencion de todas las Istorias que se han feyto entro aquí de qualesquiere cosas en todo el mundo. E como nos prendiessemos gran plazer en haver aytal libro vos rogamos que nosen fagades fer copia al mas antes que podaes e que aquello nos envides*» (1667-122).

Essent penyora d'afecte compartir les satisfaccions ab les persones que s'estimen, a la sua filla, la Comtessa de Foix, entre diverses coses, li tramet «Un *Breviari de amors*. Item : un libret en lo qual havem fet trelladar lo porgatori de Sent Patrici» (1964-152). De *Breviari d'amors* la matexa comtessa n'hi havia tramès un que retengué un noble, a qui Johaà escrigué enèrgicament, obligantlo y exigint lo seu retorn (150 g.).

Lo manament reyal fou exaudit; puix, mesos després, la comtessa rebia del seu pare l'exemplar junt ab pans de sucre, cofins de panses, espor-tins de figues, moxama, sorres de tonyina, formatges y una turquesa encastada en un anell d'or (152 g.).

No ignorant que'l seu gendre, lo comte, es possehidor de molts y diversos llibres, demana a la sua filla, la comtessa, els faça regonèxer de quins fets parlen y de quina materia són, y que li escriga (21 g.).

De la copia o traducció començada de *La ciutat de Déu*, de Sant Agustí, n'envià uns quaderns al seu germà, l'Infant Martí, el qual, seguint la costum iniciada dença qu'en lo món se dexà lo primer llibre, retardà 'l retorn, y fou precis que'l Primogènit lo reclamés : «Car frare, trametets nos aquells set querns del libre dela Ciutat de deu que vos prestam a xerta, car bonament no podem fer continuar aquella obra sens los dits querns» (1668-31).

A N'Alemaný de Cervelló escriu que li dexi : «lo libre de les *Croniques Dangleterra*», y que li envihi decontinent «que nous en prena, axí com feu del *moral de Job* de queus haviem aemprat e nol poguem haver» (1750-67). A un seu cambrer, que li trameti «lo libre apellat *diligam ten*», junt ab «lo libre de la ordinació de casa nostra», dues cotes, guants y los anells de la Vera Creu (91 g.). Reclama ab insistencia 'l *Godofré de billó* «qui es stat del Rey de Xipre» (101), y quan sab que lo seu pare, el Rey En Pere, està morintse, prega desde Gerona, al seu germà Martí, que si 'l Rey «era passat desta vida», li trameti el *Titus Livius* y *Valerius Maximus*, junt ab los astrelabis, quadrans y anells del Rey y la pedra betzar, y 'ls falcons d'En Bernat de Fortià y En Maguerola y 'l podench reyal *Cordero* (1952-5). Encara era Primogènit, que sollicita del mestre de Rodes, «nos querades enbiar el libro de *Justino abreviador de Trogo pompeyo*» (1749-12). A En Maguerola li ha de trametre «lo libre apellat *papaji*» (1657-30).

Al camarlench del Rey de França li demana llebrers y llebreres bons y bells de Bretanya «e lo libre dels miracles de madona Sancta Maria qui fou del Rey de França aquí deus perdó» (1756-104). «El bispe Dasona nos ha dito — escriu al mestre de Rodes, que — vos havedes hun libro el qual dizen debello judayco. Rogamos vos mucho

afectuosament que aquell o copia que nosen fagades facer, nos embiedes almás que podredes» (1668-55 g.). Sollicita del Comte d'Urgell el *Regiment de Prínceps*, compost en romanç per fra Gil Roma, frare de Sant Agustí; «e jassia que nos lo haïam en latí, però volriem lo haver fort axí meteix en romanç», li diu, pregantli l'entregui a En Guerau de Queralt, «con en veritat vos prometem, car cosí, que dins quinze dies, o al pus luny tres setmanes, lous farem tornar quel haurem fet transladar» (1660-1111). També ho promet a fra Vergés, mestre en Sagrada Teologia, al demanarli «j. libre apellat *orosius de ormoste mundi*», qual llibre, axí «quel haïam fet copiar lous farem tornar sens falla» (1751-85 g.).

El Comte de Foix li tramet llibres y cans, y ell li acusa rebut dientli: «dels quals llibres però, nos havem aturat aquell que es illuminat e laltre havem tornat al dit Johan (qui era En Johan de Novals, missatger), perçò quel façats illuminar e enviets en loch daquest altre a nostre molt car frare lo Rey de França, aquí som certs que no será greu si li fets saber que nos lous haïam aturat, car plevints nos dell e de vos car cosí ho havem fet per tal com sens lo illuminament no poriem be entendre la lectura de vostra obra la qual prima faç loam e tenim per bona e fort ben disposta» (28 d'abril de 1389) (1958-8 g.).

Havent d'aturar l'estiuada a Perpinyà, demana, además d'un llebrer y un camús, «dos cofres dels llibres» (1959-4 g.), com també n'hi tramet a Perpinyà l'abat de Sanctes Creus a obs de la capella, dintre dos cofrens qui comprà En Johan Janer a Barcelona (1658-79).

El prevere de la capella reyal y paborde de Menorques, En Pere Lena, ha compilat un llibre de diversès profecies y escriptures autèntiques qu'atribueix a la Casa d'Aragó, y 'l Rey Johan s'apressa a innovarho al seu germà (1963-139).

Y volia 'ls llibres per a llegirlos, no per a que fessin tossa en les llexes de la llibreria; y quan l'hora n'era arribada, palesava lo qu'ells li havien ensenyat.

Estimant els llibres, se preocupa del hostatge llur, procurant que sia condescent y confortable, com se pertany a la noblesa y dignitat dels hostes, y perçò, si a Poblet fa obres a les cambres reials, millorantles, posanthi xemeneys y fenthi altres reformes que faran més placent

la sua estada en elles, no s'oblida de fer arreglar la llibrería, conscient de l'alta missió protectora que li està confiada (1667-77 g.).

La sua muller Violant també n'estava tocada de bibliofilia, que no debades procedia de la casa reyal francesa. Dos petites notes ho demostraran : demana a mossèn Alemany de Cervelló los *Morals de Job*, en romanç, que li prestà en Bernat de Cabrera; y se queixa de no tenirles, «majorment com siam certa per relació de diverses persones molt dignes de fe, de la ora ençà que vos vos escusats de haver perduts los morals dessusdits haïen oydt dir a vos que havets aquells» (1821-149). Y, al cardenal de Valencia, li escriu felicitantlo per la diligencia qu'ha tinguda en convertir a la bona part los cismàtichs de Valencia, certificantli 'l bon estat del Rey y d'ella, afegint «pregantvos molt car cosí que com ja laltre dia vos escrivissem quens trametessets lo vostre *Cançoner* e aquell no hajam encara haut, ne cobrada vostra resposta de quens maravellam, nos vullats trametre de present lo dit *Cançoner* per certa persona. E en açó per res no haia falla, con sia cosa que desijam e volem haver de tot en tot» (2037-15 g.).

* * *

Els conexements astrològichs y geogràfichs no sols ocupaven l'atenció de Johan, sinó que la preocupaven ab les fantasies qu'elles ne feyen derivar, d'una part els ignorants, y de part altra, els axerits. Ha rebut un llibret qu'En Dalmau Çaplana li ha tramès, del eclipsi del sol y de la lluna y del girament y del ple de la lluna, no sab «sil compte que fa deles hores del dit girament e ple comence al sol post o al mig dia o quan», per lo qu'encarrega a En Johan Janer que s'ho faça dir per ell y que li certifiqui clarament ab lletra sua (1658-11 g.). Y no 'n té prou ab los astròlechs del seu reyalme, sinó que vol saber tot lo qu'ha dit un astrelabre de Montpeller (1657-110), y sovint consulta son amich, En Cresques de Vivers, juheu astròlech d'Avinyó (1751-1).

Al Comte de Foix li envia, per En Pericó Esplugues, cambrer, «un astrelau, un mapamundi, unes hores darena e un almanach de tres anys. E ab açó porets, cascun dia e cascuna nit, quina hora será, posat que

sia clar o scur e lo sol e la luna e les planetes, cascun dia en quin signe son. E Pericó mostrar vos ha com se fa...» (1961-8 g.).

Aquesta lletra es precedida per un altre, en lo foli 2 del mateix Registre, en la qual diu que, a petició del Comte de Foix, li tramet «un cadran per les quals hom conex les hores, axí be de die com de nit e axí dintre l'ostal com defore». Més avant, n'hi envia un de sis hores (32).

Reb dos tinters, qui van dintre un marçapà, junt ab dos xapellots, dos capells y dues correges (1744-44 g.).

Demana a N'Olf de Pròxida y a En Pere Fortià de Mallorques «la carta de navegar complida ab tot son arrendament e sestès», «be feta e devisada, ab son levant e ponent, en que sia specialment tot lestret e quant fer se puxa del dit ponent e del dit estret anant vers ponent» (1739-52). Quan la reb, per mà del patró de leny, N'Albertí, ne fa un gran elogi, y també de les cestes o compasses, un d'argent y altre de llautó : «la dita carta es axí bella o pus com altra que nos nahajam vista e les dites sestès o compasses bells e ben fets. Dequeus fem moltes gracies ens entenim per molt ben servits» (1740-53 g.).

Envia a buscar «daquexes hores dampolletes en que sabets que està arena, la qual sia una hora complida e no mes ni menys», y, en cas de no trobarne de fetes, que la faci fer «si possible será o en altra manera lans hajats de mija hora. E aquella que haurets fets la be regonexer al mestre del nostre Relotge de guisa que sia ben fina» (1745-114 g.).

La preocupació dels rellotges la tenia arrelada : Desde Barcelona dona disposicions per a que li preparin lo castell de Perpinyà, «segons ques pertany e noresmenys lo Relotge daquell mateix Castell, deguisa que res noli falegue nes puxa desviar de tocar ses ores certament e axí com fer se deu» (1657-28 g.). Aprés, ja a Perpinyà, escriu a Barcelona insistint «... axí mateix com lo Relotge daquest Castell sia destorbat quens façats venir Bernat Dez pla, domestich nostre e mestre de rellotges, al qual volem que loguets una bestia tro ací e quel digats que nos lo farem pagar an Magarola daytant com per açó estará e de manera que ell sen contentará» (62 g.).

Un ciutadà y mercader de Barcelona, En Pere de Connominés, oferex «j. bel Relotge que ha», y ell encarrega al dit Pere que, ab lo

rellotge, trameta a Gerona, hont se troba «j. hom seu qui sapia lo dit Relotge parar e mostrar a algun servidor nostre quil sapia metre apunt».

Torbat del tot lo rellotge de Gerona, demana a En Bernat dez Pla qu'hi vaja, y li prega que «amenets j. daqueix vostres fadrins es assaber, lo pus abte e pus jove, que sapie tenir lo dessús dit Relotge en condret e que no sia lo dit fadrí mullerat. E nos reebremlo de casa e faremli en sos cas gracia e mercé» (1743-173 g.).

De Vich fa dir a En Bernat dez Pla, mestre de rellotges, «faça un alarotge qui sia portatil e haia dos palms en alt e queucom menys e haia son siti e tot son aparell de manera quel puxam portar e parar per camí e per tot loch. E nos de continent que sia fet trametiem li cent florins car axí es stat convengut entre nos e ell. E quel dit alarotge toch xij. hores» (1750-103-116).

De Gerona envía a En dez Pla, per son cambrier Simon Comes, 80 florins d'or, los quals, «segons fo avengut entre nos e vos devets per la larotge e per lorari dargent queus havem fets fer. E axí liurats li decontinent los dits alerotge e orari de guisa que los puxam haver tantost» (1751-4 g.).

Per a son ús encarrega un mapamundi a En Ferrer Gilabert, pregantli «que si fet es, lons trametats mantinent, E sinó nes quel façats espeegar e que essent acabat lons enviets sens tota triga» (1657-135 g.).

Demana que li aportin lo mapamundi qui es en taules (1961-8 g.), y 'n regala un al Rey de França fet per lo juheu Cresques (1665-26 g.).

«Noresmenys, volem que si en Mallorques ha j. bell mapamundi que faça per nos quel nos comprets. E sinó quel façats fer axí bell e joliu com esser pusca» (1657-26).

Al demanar un astrelau qu'havía encarregat a En Dezplà, de passada ordena li facin «un rellotge de dotze ores e que afer altres coses nous torbets entro que ab tot son bastiment ajats acabat e nos ab la present constituim vos dar per aquell c. florins tantost quel haiats acabat» (166-51).

Demana a Mallorques «des pus fines ores darena de una ora tan solament e sinó son fines que les façan afinar» (1952-45), y més avant, «dues ores de arena, ço es, cascuna de una hora complida e unes hores

de dotze justades e que sien be afinades» (1957-85 g.). «vos havedes un troç de vorio enel qual levades las oras. Porque vos Rogamos que vos nos embiedes el deto troç de vorio con la lectura ela manera como la levades porque nos millor la entendamos», escriu al degà de Tاراçona (1747-117 g.). Y com que'l degà de Tarragona era germà del bisbe de Tاراçona, li recomana.

A Montmeló s'hi fa trametre «lalarotge e una capsa de laor (llavor) de melons e la caxa deles medicines», y altres objectes (1662-1 g.).

Regala al seu germà «un almenach de xij. anys iij. sahuesos e una sahuesa dels millors qui te» (1962-18 g.).

Trobantse a Borja esperant lo Rey de Navarra, per a deliberar d'alscuns afers, vol qu'en les conferencies hi assistexi En Ramon Alemany de Cervelló, y en la matexa lletra li prega digui al cambrer reyal que li envihi 'l «mapa mundi e les taules de navegar e les sextes» (1959-154 g.).

Envia al Infant Martí per a que li faci adobar «lo relotge nostre qui no toque» (1744-136 g.); «e fets spatxar al pus tost que puxats, la correia negra e les ores darena e lo oratori daur», mana a En Johan Janer (1746-103).

Lo primer any de regnat se preocupa del seny de les hores de la Seu barcelonesa, donant al cors de Jesuchrist, lo qual es representat en dita Seu, 1,180 sous perpetuels de renda esmerçats de la següent manera, segons una cèdula de paper interclosa en una lletra datada a Barcelona lo 28 d'agost del any 1387, en plena convalescencia de la greu malaltia que sofí, y qual curació probablement està lligada ab la dextra:

«Primerament ij. homens, dels quals lo un vetle de mitge nit tro a mig die e laltre de mig die tro a mige nit e mana lo dit senyor que a cascun dels dits homens sien donats ccclx. sous cascun any dels dits mclxxx. sous. E los cccclx. sous romanents, lo dit senyor vol que sien donats a j. prevera qui cascun any selebre e cant en la dita Seu e haia a esser a totes les ores, ço es, del *canticum graduum*, tro a completa inclusivament e lo jus Patronat que sia del dit senyor e après dell que romanga a aquell qui sia Rey Daragó per esdevenidor.

Item : vol lo dit senyor quels dits dos homens haien star en lo campanar de la seu per la forma següent. Ço es, lo un de mig die tro a

mige nit e laltre de mige nit tro amig die a que aquell qui començarà de star hi a mig die tengua unes ores de arena vertaderes de una ora en lo dit campanar e que començ de passar al mig die la dita ora per tal que passada aquella de mig die a avant toch una batallada en aquell seny quel bisbe e lo capitol dela dita seu ordonaran, lo qual seny sia lo maior e el millor e con sien passades dues ores que do dues batallades e a iij. ores tres batallades continuant tro a xij. batallades com xij. ores. E laltre qui començarà amige nit axí mateix con una ora sia passada après migenit do una batallada e a ij. ores dues batallades e axí continuament com dessús deu fer laltre companyó seu. E si los dits homens o alcun daquells defaleran en açó o seran negligents, que per cascuna vegada los sia tolta la pensió de una setmana. Emperó vol e ordona lo dit senyor Rey que ell e sos succehidors hi meten e hi ordonen los dits homens e no altre» (1952-32).

El seu mestre racional li tramet, per lo cambrer En March Pujol, una taula de comptar (1959-178). Ell, ja molt abans, en una lletra demanant la profecia del Infant En Pere que creu sien somnis, y sabent qu'En Rocafort, familiar d'En Vilaregut, es estat amenat pres de Valencia per a rodarlo, vol que li comprin «una tauleta jolia e bella, daquexes en que los del racional e de tresoreria finen lurs comptes» (1659-71).

* * *

També desiara ofrenava encens a les muses, y, afortunadament per a la seva reputació, no ho feya massa sovint.

Llegides les cobles fetes al senyor Rey per lo noble En Guerau de Queralt, y la resposta del dit senyor y la traversa d'En Bernat de Bonastre, secretari reyal, ell també hi compon la seva traversa, que tramet a aquest (1740-60). Y al Rey, ensemps ab la traversa, li adjunta una resposta seva a un sirventés d'En Pere March, y 'l dit sirventés per a que se'n puga fer càrrech (1740-63). De passada, escriu a la seva mare la Reyna Dòna Elionor suplicantli s'ho faci mostrar, ací com també al Infant Martí y a En Bernat de Sos, majordom del Rey, pregantli «que de vostra prompta e acostumada obra, façats ales dites traversa e res-

posta nostres, alcun dictat o alcuna cosa en los rims mateix o en altres que paregue de vos» (1740-63 g.). Però ell vol saber el concepte que dels seus pares y de la Cort reyal mereix com a poeta, y perçò recomana a En Ferrer Sayol, de la Casa de la Reyna : «prengats esment, ens certifiquets de ço quels dits senyor e senyora e les persones notables que entorn dells sien quan se legiran, hauran dit e diran de les dites nostres traversa e resposta. E que tot larch e clar nos ho signifiquets ab vostra letra al pus breu que porets» (1740-64). Es una vanitat dispensable.

Més endavant, per una festa de Ninou, ab l'adjutori d'alguns dels seus cantayres, compongué «un rondell notat ab sa tenor e contratenor e ab son cant», y 'n donà trasllat al seu germà, pregantli que 'l canti y 'l faça cantar, y que 'l mostri a qui bé li sembli, y afegint : «E si vos ne altre alcú qui ab vos sia, vol fer virolay o rondell o ballada en francés, enviats lans quan feta sia car nos lans trametem notada ab son so novell» (1658-108).

La devoció a les belles lletres ajudà per molt que, ab cortisans literats, implantés a Barcelona un esqueix del arbre de la Gaya Ciencia que plantaren en Llenguadoch los vuyt trovayres de Tolosa. Aquell tany llavors brostà poch y va emmustuirse per manca d'ambient a posta, però després de romandre llargues hivernades neulit y mústech, conresat suara per les mans dels nostres patricis predecessors, com la crossa qu'en mans del Apòstoli florí, redimint al romeu trovayre de la Vartzburg, també's produhí la meravella de florir de bell nou, senyalant que la misericordia de Déu havia permesa l'iniciació de la remensa de la nostra terra, punida per haver molt delinquit.